

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Kiezen om niet te kiezen: Een onderzoek naar ontwikkelingen van niet-stemmers in Nederland

van Betten, Ole

Citation

Van Betten, O. (2022). *Kiezen om niet te kiezen: Een onderzoek naar ontwikkelingen van niet-stemmers in Nederland*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3514090>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Kiezen om niet te kiezen:

Een onderzoek naar ontwikkelingen van niet-stemmers in Nederland

-

Bachelor thesis

Politologie

Aantal woorden: 7.991

-

O.R.M. van Betten

s2045478

23 december 2022, Leiden

Onder begeleiding van Dr. M. Nagtzaam

Instituut der Politieke Wetenschappen

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Universiteit Leiden

Inhoud

1.0 Inleiding	3
2.1 Theoretisch Kader	5
2.2 Wel of niet stemmen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.3. Vooruitzicht.....	8
3. Methodologie en analyse.....	11
3.1 De factoren	11
3.2 De methode	13
3.3 Analyse.....	14
3.4 De effecten en de hypothesen	19
4.0 Conclusie en discussie.....	21
5. Literatuurlijst.....	23

1. Inleiding

Het uitbrengen van een stem tijdens nationale verkiezingen is een bekende en simpele vorm van politieke participatie. De verkiezingsopkomst van de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen is de afgelopen decennia redelijk stabiel gebleven. Dat het opkomstpercentage redelijk stabiel blijft betekent niet dat de stemgerechtigde bevolking niet verandert. Die stemgerechtigde bevolking bestaat voor een deel uit personen die geen stem uitbrengen. Sommige zogeheten niet-stemmers doen dat stevast niet, anderen incidenteel. Wat hen weghoudt van de stembus is minstens zo interessant als de vraag naar wat stemmers naar de stembus beweegt. De niet-stemmer is onderwerp van deze thesis.

In de wetenschappelijke literatuur is er een redelijke hoeveelheid kennis over niet-stemmers en na elke (Tweede Kamer)verkiezing is er aandacht voor analyse en discussie. In het rapport 'Afgehaakt Nederland' spreekt men van een polarisering tussen hoog- en laagopgeleide Nederlanders waarbij de laatste vaker geen stem uitbrengt (De Voogd & Cuperus, 2021). Politieke tevredenheid en participatie hangen sterk samen met leeftijd en opleidingsniveau. Ook de Staatscommissie Parlementair Stelsel (2018) waarschuwt ervoor dat een deel van de samenleving politiek gezien afhaakt of af dreigt te haken. Door onderzoek kennen we een profiel van de niet-stemmer in Nederland. De typische niet-stemmer over de lange termijn is te karakteriseren als jong en laagopgeleid (Blais, A. 2014, . p.54.) en met weinig politieke belangstelling en/of vertrouwen (Evans, J. 2004, pp.147-158). Over eventuele veranderingen van deze populatie is veel minder bekend. Dat, terwijl er voldoende veranderingen zijn in (politiek) Nederland die redenen geven om ontwikkelingen binnen de niet-stemmende populatie te verwachten.

Zo is van de populatie Nederlandse stemgerechtigden die géén stem uitbrengt bekend dat deze voor een aanzienlijk deel bestaat uit personen met weinig vertrouwen in of afkeer tegen de politiek (Dekker, P. 2002). Dat lijkt een doelgroep te zijn die ook gevoelig is voor systeem-kritische partijen. Deze partijen zouden namelijk een zekere aantrekkingskracht hebben voor de niet-stemmer (Kemmers, 2019, p. 42). De opkomst van zulke partijen zou een invloed gehad kunnen hebben op niet-stemmers.

Dit onderzoek heeft als doel inzicht te verschaffen in de vorming en eventuele veranderingen van de populatie niet-stemmers. Om hierin te voorzien is een gedegen begrip van de literatuur van belang. Daarom volgt hierna allereerst een overzicht van de kennis over stemgedrag. Hierbij is specifieke aandacht voor stemgedrag en niet-stemmers in Nederland. Daarna wordt de populatie van de afgelopen decennia onderzocht op deze factoren.

Nu is onvoldoende duidelijk of en hoe deze factoren over de tijd veranderen. Dit belangrijke informatie voor de (maatschappelijke) opgave om zoveel mogelijk stemgerechtigden naar de stembus te krijgen. Als zich immers bepaalde trends lijken voor te doen, is dat nuttige informatie voor beleid om politieke participatie te stimuleren. Beschouwen we de niet-stemmende populatie als een democratisch probleem, dan is inzicht in (de vorming van) deze populatie van belang. Bovendien kunnen interventies om burgers naar de stembus te krijgen dan ook doelmatiger worden gekozen en ingezet

Zo is het bekend dat interventies om meer mensen naar de stembus te krijgen, een verschillende invloed hebben op verschillende mensen. Zo zijn jongere mensen met een laag opleidingsniveau minder gevoelig voor een stemverplichting in vergelijking met hun hoogopgeleide leeftijdsgenoten (Kapsa, 2020, p. 14). Aangezien niet-stemmers vaker laagopgeleid zijn, is dat relevante informatie. Een stemverplichting is dus niet per definitie de juiste interventie wanneer men als doel heeft jonge mensen naar de stembus te krijgen.

Maatschappelijk gezien is het van belang om middelen die gericht zijn op stimulering van politieke participatie van context te voorzien. Hoe is de populatie ingericht en welke factoren spelen een rol? Wat is de relatieve invloed van deze afzonderlijke factoren en veranderen deze over de tijd? Als laagopgeleide burgers steeds minder gaan stemmen, heeft dat andere implicaties dan wanneer oudere stemgerechtigden minder gaan stemmen. Wetenschappelijk gezien beoogt deze thesis een bijdrage te

leveren door over een langere termijn de meest karakteristieke en/of veelgenoemde factoren te onderzoeken binnen de populatie. Een longitudinaal onderzoek met de focus op steeds dezelfde (invloedrijke) variabelen is niet eerder uitgevoerd.

In dit onderzoek wordt een beeld geschetst van de niet-stemmer van de afgelopen decennia. Meer specifiek is er aandacht voor de belangrijkste eigenschappen van deze populatie zoals leeftijd, opleidingsniveau en politieke interesse en vertrouwen. Deze factoren worden, zoals zal blijken uit de literatuur, veelal in verband gebracht met de niet-stemmer. Deze thesis onderzoekt de mate waarin deze factoren in de periode 1998 tot en met 2021 bepalend zijn geweest voor het niet-stemmen. In tegenstelling tot veel werk in dit onderzoeksveld, strekt dit onderzoek zich uit over een langere periode. Hiermee wordt gepoogd om een duidelijk beeld te schetsen van eventuele veranderingen in de populatie niet-stemmers.

2. Theoretisch Kader

2.1 Wel of niet stemmen

Binnen het onderzoek naar stemgedrag is er de discipline die zich specifiek richt op de vraag of en waarom men wel of niet gaat stemmen bij een specifieke verkiezing. De focus ligt daarbij voornamelijk op nationale verkiezingen. In dit onderzoeksveld wordt een onderscheid gemaakt tussen twee takken van onderzoek (Blais, A. 2007, p.621). Ten eerste onderzoek naar geaggregeerde opkomst. Hierbij ligt de focus op het verklaren van algehele opkomsten per verkiezing over een bepaalde periode of in een specifiek gebied. Zo is er aandacht voor verschillende verkiezingen, in verschillende landen en binnen verschillende soorten kiesstelsels. Ten tweede is er de tak die opkomst poogt te verklaren op een meer individueel niveau. In dit onderzoeksveld is er met name interesse in de vraag welke personen (niet) stemmen en waarom. De factoren die eerder werden genoemd als 'karakteristiek' voor niet-stemmers komen dus met name voort uit de laatstgenoemde soort onderzoek. De eerstgenoemde categorie van onderzoek blijft in dit onderzoek (net als in ander onderzoek naar niet-stemmers) grotendeels buiten beschouwing (Dekker, P. 2002, p. 8)

Hoewel bekend is dat verkiezingsopkomst op talloze wijze verklaard kan worden afhankelijk van bijvoorbeeld onderzoeksmethode, tijd, plaats en context, slaagt Blais (2007) erin om een aantal algemene uitspraken van verkiezingsopkomst te doen. Zo stelt hij (op geaggregeerd niveau) dat nationale verkiezingen en parlementaire vormen van democratie over het algemeen meer kiezers trekken dan decentrale en presidentiële verkiezingen. Verschillen in opkomst worden op geaggregeerd niveau voornamelijk verklaard vanuit het partijstelsel, sociaaleconomische factoren of vanuit de organisatorische vormgeving van verkiezingen.

Een centrale conclusie op het individueel niveau is dat mensen stemmen vanwege politieke interesses, plichtsgevoel of vanwege persoonlijke contactmomenten met politici en/of politieke partijen (Blais, A. 2007, p. 6). Interesse is in tegenovergestelde richting een belangrijke verklarende factor met betrekking tot de vraag waarom individuen besluiten om niet te gaan stemmen. Naast dat niet-stemmers veelal weinig politieke interesse hebben, zegt het gros van hen niet te gaan stemmen omdat zij het gevoel hebben geen verschil te zullen/kunnen maken of hier niet voor gevraagd/benaderd zijn. Dit wijst op politieke interesse en op een gevoel van onmacht in een groter systeem als twee verklarende factoren die sterk bijdragen aan niet-stemmen.

Cancela en Geys (2016) constateren in een meta-analyse dat verkiezingsopkomst niet als één concept gezien moet worden. Een meta-analyse is een overkoepelend onderzoek dat resultaten van meerdere onderzoeken behandelt om algemene uitspraken te doen. Opkomst laat zich nauwelijks verklaren op meta-niveau en vereist specifieke aandacht. Ook Perea (2002, p. 665) onderschrijft dit en ziet in haar internationaal vergelijkend onderzoek naar de relatie tussen politiek vertrouwen en verkiezingsopkomst (naast een correlatie) voornamelijk veel afzonderlijke verklaringen. Afhankelijk van het interessegebied moet een onderzoek dus zo specifiek mogelijk worden ingericht om uitspraken te kunnen doen over de verklarende factoren voor verkiezingsopkomst. De informatie rondom en verklaringen voor verkiezingsopkomst zijn dus niet te generaliseren. Ook blijkt dat afzonderlijke factoren (op zowel geaggregeerd als individueel niveau) elkaar beïnvloeden. Zo kan de institutionele organisatie van verkiezingen (bijv. de aanwezigheid van een stemplicht of de vormgeving van het stembiljet) invloed hebben op de verklarende rol van bijvoorbeeld leeftijd of opleidingsniveau (Perea, 2002, p. 666). Afzonderlijke verkiezingen verdienen dus ook specifieke aandacht omdat de rol die verklarende factoren (over en weer) spelen kan verschillen per verkiezing (Cancela, J. & Geys, B. 2016).

Deze wetenschappelijke aanbeveling is ook van maatschappelijk belang. Maatschappelijke discussies over bijvoorbeeld de stemgerechtigde leeftijd en de inrichting van verkiezingen hebben belang bij wetenschappelijke kennis. Dit kwam ook al ter sprake in de inleiding. Wil men een slecht

gerepresenteerde groep mobiliseren om te gaan stemmen, is het van belang kennis te hebben over deze populatie en de instrumenten waarvoor die populatie gevoelig is.

Internationaal gezien deelt de populatie niet-stemmers een aantal kenmerken. Onderzoekers spreken ook wel van een 'sociaal profiel' dat op talloze vlakken significant verschilt van 'wel-stemmers' (Koch, Meléndez, & Rovira Kaltwasser, 2021, p. 16).

Uit een meta-analyse blijkt dat niet-stemmen consistent gerelateerd is aan (Smets, K. & van Ham, C. 2013):

- Sociale en/of demografische factoren zoals leeftijd en opleidingsniveau;
- Factoren zoals politieke interesse, kennis, of partijlidmaatschap.

Van de factoren interesse, kennis en partijlidmaatschap is bovendien aannemelijk dat deze elkaar beïnvloeden. Naar mate men meer in politiek is geïnteresseerd, is de kans groter op een partijlidmaatschap of op het hebben van politieke kennis. Zo kunnen we stellen dat met name de volgende factoren consequent naar voren komen als kenmerkend voor niet-stemmers:

- Jonge leeftijd;
- Laag opleidingsniveau;
- Weinig of geen politieke interesse.

Onderzoek in Nederland wijst in dezelfde richting. Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) deed in 2002 uitgebreid onderzoek naar niet-stemmers in Nederland (Dekker, P. 2002). Politieke interesse en opleidingsniveau bleken in dat onderzoek de sterkst verklarende factoren voor niet-stemmen. Wat opvalt is dat in Nederland ook het politieke vertrouwen een belangrijke rol lijkt te spelen in de verklaring voor niet-stemmen. Eerder kwam dit al ter sprake toen werd benoemd dat niet-stemmers vaker een gevoel ervaren van onmacht met betrekking tot hun invloed op de politiek en daardoor geen stem uitbrengen.

In 2017 stelde het Nationaal Kiezersonderzoek dat niet-stemmen veelal een gevolg is van apathie jegens of een gebrek aan interesse in politiek (van der Meer, T., et al. 2017 p. 41). In het Nationaal Kiezersonderzoek van 2021 spreekt men (weer) over afkeer en cynisme (Sipma, T., et al. 2021, pp. 29-35). In de eerdergenoemde meta-analyse van Smets en van Ham (2013) komt naar voren dat institutioneel vertrouwen geen belangrijke rol speelt. Hierbij gaat het (op meta-niveau) om vertrouwen in politieke instituten zoals onder meer politieke partijen, het parlement of de overheid als geheel.

In het jaar 2012, met een relatief lage opkomst, wordt een belangrijke rol toegemeten aan een laag sociaal en politiek vertrouwen onder niet-stemmers. Daar komt voornamelijk een tweedeling ter sprake tussen enerzijds politiek cynische en anderzijds politiek ongeïnteresseerde niet-stemmers. Twee van de factoren waar eerder een rol aan werd toegemeten. Deze afkerende of politiek cynische houding wordt gemeten door mensen te vragen naar politiek zelfvertrouwen. Hiervoor wordt in de literatuur ook wel de term *political efficacy*, ofwel politiek zelfvertrouwen, gebruikt (Clarke, D. & Acock, A. 1989.). Deze kan intern en extern zijn waarbij het bij de interne variant gaat om de meer persoonlijke situatie die wel/niet bepalend is voor de mate waarin men de politiek begrijpt en mogelijkheden ziet om deel te nemen aan politieke processen. Bij de externe variant gaat het meer om de context: heeft men het gevoel dat de overheid en politiek naar de samenleving (willen) luisteren en dat men in dat systeem iets kan bewerkstelligen? Deze externe variant is in dit geval dus relevant voor het verklaren van niet-stemmen als het gaat om vertrouwen.

Al met al blijkt dat (gebrek aan) politieke interesse en vertrouwen in de politiek veelvoorkomende factoren zijn in de inhoudelijke verklaring voor het niet-stemmen. Waar eerder over een laag politiek

vertrouwen werd gesproken, lijkt het verstandig om ook te spreken over een afkeer tegen politiek of negatieve gevoelens met betrekking tot de kracht van het eigen individu in de politiek. Dit zogeheten externe politieke zelfvertrouwen is dus van belang om mee te nemen in onderzoek naar Nederlandse niet-stemmers.

Het is in Nederland daarnaast gebruikelijk om het vertrouwen in politieke instituties te meten en het blijkt dat dit een belangrijke voorspeller is voor het niet gaan stemmen (NKO 2006-2012, p.26). Dit staat dus in contrast met wat uit de besproken (internationale) meta-analyse werd geconcludeerd. Daarin werd gesteld dat politiek institutioneel vertrouwen geen of een zeer beperkte rol speelt onder niet-stemmers. Hieruit blijkt nogmaals het belang van het onderzoek naar specifieke verkiezingen en/of stemmers. Algemene uitspraken over verkiezingen en kiesgedrag blijken inderdaad niet toepasbaar op alle gevallen. Politiek institutioneel vertrouwen wordt doorgaans gemeten door het vertrouwen in instituten te meten. In Nederland meet het SCP politiek vertrouwen door het vertrouwen in het parlement en de regering te meten (Den Ridder, J. et al. 2022).

Politiek vertrouwen komt dus op twee verschillende manieren tot uiting die beiden van belang lijken te zijn voor de Nederlandse niet-stemmer. Enerzijds als het gebrek aan politiek extern (zelf)vertrouwen. In die zin gaat vertrouwen over de positie en de rol van het individu in een groter politiek systeem. Anderzijds is er politiek institutioneel vertrouwen. Daarbij gaat het om de mate waarin men vertrouwen heeft in politieke instituten zoals het parlement, politieke partijen of de regering.

De niet-stemmer is kortweg jong, laagopgeleid, en heeft weinig interesse en vertrouwen in, of een afkeer tegen, de politiek. Deze constatering geeft een beeld van de niet-stemmer maar laat ontwikkelingen in die populatie onbesproken. De populatie niet-stemmers groeide in 2010 en 2012 stevig, maar volgens een rapport was in de populatie geen sprake van ‘nieuwe geluiden’ (Schmeets, 2015. p.64). Hoewel er geen sprake was van nieuwe verklarende factoren was de populatie wel enorm gegroeid. Dit duidt op een tekort aan inzicht in de verklarende rol die verschillende factoren spelen.

Nederland kent een redelijk stabiele opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen. De opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1998 tot en met nu is weergegeven in onderstaande tabel. In de rij ernaast is het aantal niet-stemmers gepresenteerd als percentage van de stemgerechtigde bevolking.

Tabel 1. Verkiezingsopkomst en niet-stemmers in percentages bij de Tweede Kamerverkiezingen (1998-2021)

Verkiezing	Opkomst	Niet-stemmers
2021	78,7	21,3
2017	81,9	18,1
2012	74,6	25,4
2010	75,3	24,7
2006	80,4	19,6
2003	79,9	20,1
2002	78,9	21,1
1998	73,3	26,7

Bron: Parlement.com

Er zijn geen enorme veranderingen, afgezien van grotere afwijkingen in 1998, 2010 en 2012. Het aantal niet-stemmers maakte in die jaren ongeveer een kwart uit van de stemgerechtigde bevolking. Een verandering in absolute aantallen heeft logischerwijs in een kleine groep een groter procentueel effect dan in een grotere groep. Zo nam de populatie niet-stemmers met bijna 29% af tussen 2012 en 2017,

terwijl het opkomstpercentage in dezelfde periode met nog geen 10% toenam. Dergelijke veranderingen in de populatie zijn interessant en kunnen met de aanwezige kennis onvoldoende worden verklaard.

2.2 Vooruitzicht

Uit de theorie komt de suggestie naar voren dat de factoren opleiding, leeftijd, politieke interesse en politiek vertrouwen de belangrijkste rol spelen onder niet-stemmers. Van politiek vertrouwen is bekend dat het op verschillende manieren gemeten kan worden. In tegenstelling tot andere vormen van vertrouwen, worden extern politiek zelfvertrouwen en politiek institutioneel vertrouwen als belangrijke verklaringen gezien voor de weg naar de stembus. Wat daarnaast blijkt is dat maar weinig onderzoek is gedaan naar de ontwikkelingen van de populatie van stemgerechtigde niet-stemmers in Nederland.

Dit onderzoek brengt eventuele ontwikkelingen in de belangrijkste verklarende factoren voor het niet-stemmen in kaart. De focus ligt daarbij niet om welke verschillende factoren per verkiezing invloedrijk zijn geweest. Er worden populaire en veelgenoemde factoren in ogenschouw genomen over een langere periode om zo aan te tonen of en hoe deze zijn veranderd in de loop van de tijd. Op basis van onderzoek naar Nederlands stemgedrag is een aantal verwachtingen geformuleerd die na de statistische analyse besproken worden. Deze verwachtingen komen hierna aan bod.

Verwachtingen

Op basis van bevindingen van verschillende auteurs wordt hierna kort een aantal verwachtingen geformuleerd. Omdat maar weinig kennis bestaat over de redenen om niet te gaan stemmen op de langere termijn, is het lastig om eenvoudige en eenduidige verwachtingen te formuleren. Juist omdat er op dit gebied maar beperkt (longitudinaal) onderzoek is verricht, legt deze thesis de focus op dit onderwerp. Er wordt op de langere termijn, voor de betrokken variabelen tezamen, geen duidelijke trend of ontwikkeling verwacht. Wel worden verwachtingen van een aantal afzonderlijke variabelen besproken die met elkaar in verband staan.

Afkeer en vertrouwen richting de politiek

Er is reden om te verwachten dat de opkomst van systeem-kritische partijen zoals de PVV, de LPF of het FvD, een invloed heeft gehad op niet-stemmers en de mate waarin genoemde factoren invloed hebben gehad op die populatie. Van dergelijke partijen is het immers bekend dat zij een aantrekkingskracht hebben op niet-stemmers met gevoelens van afkeer of wantrouwen jegens de politiek (Kemmers, 2019). Aangezien deze partijen uiting geven aan wantrouwende en/of afkerende politieke gevoelens, zou de opkomst van zulke systeem-kritische partijen het effect van politiek wantrouwen op het niet gaan stemmen, weg kunnen nemen. In de 'Atlas van Afgehaakt Nederland' wordt gesteld dat een deel van deze groep besluit niet te stemmen en een ander deel zich vertegenwoordigd voelt door bijvoorbeeld de PVV (De Voogd & Cuperus, 2021). De populatie die niet stemt (of stemde) vanwege wantrouwen of afkeer jegens de politiek, vindt in een partij als de PVV een manier om zulke gevoelens tot uiting te brengen met een politieke stem. De verwachting is daarom dat factoren die uitdrukking geven aan afkeer en/of wantrouwen jegens de politiek, in verkiezingsjaren waarbij systeem-kritische partijen meededen, geen of een relatief kleine voorspellende rol hebben gehad. Voor dit onderzoek gaat het daarbij om de variabelen politiek (extern) zelfvertrouwen en parlementair vertrouwen. De jaren waarin deze partijen meededen zijn voor de LPF 2002 en 2003, voor de PVV 2006 tot en met 2021 en voor FvD 2017 tot en met 2021.

Opleidingsniveau en leeftijdscategorie

Daarnaast is er reden om aan te nemen dat opleidingsniveau een grotere rol is gaan spelen door de jaren heen. De (politieke) verschillen en scheidslijnen tussen hoog- en laagopgeleide Nederlanders groeien namelijk al langere tijd (De Voogd & Cuperus, 2021, p. 8.). Bovendien is het gemiddelde opleidingsniveau in Nederland toegenomen. Omdat de verschillen zijn gestegen en de hoogopgeleide bevolking bovendien is gegroeid, is de verwachting dat burgers met een hogere opleiding een kleinere kans hebben om niet te gaan stemmen ten opzichte van laagopgeleide burgers. Dit zou zich moeten uitdrukken in een groeiende impact van opleidingsniveau in de afgelopen paar verkiezingen.

Er is bovendien beperkte informatie beschikbaar die suggereert dat leeftijd een minder grote rol is gaan spelen omdat jongere stemmers in toenemende mate de weg naar de stembus vinden (De Voogd & Cuperus, 2021, p.82.). Dat zou echter wel met name gelden voor hoogopgeleide jongeren. Omdat geen gebruik is gemaakt van interactietermen in het statistisch onderzoek, is deze verwachting lastig te toetsen. Zowel jongeren als ouderen hebben de neiging om minder snel te gaan stemmen. Op basis daarvan is te verwachten dat leeftijd met name in de middelste categorie(ën) een bepalende rol speelt. Er is onvoldoende grond om een verwachting te formuleren van een veranderende invloed van de factor leeftijd op het niet gaan stemmen.

Politieke interesse

In bekend onderzoek naar politieke participatie is door Paul Dekker en Josje den Ridder (2014) geconcludeerd dat er sinds het begin van deze eeuw een groeiende groep laagopgeleide ontevreden kiezers is met een beperkte interesse in de politiek. Belangstelling voor politiek komt stevast naar voren als zeer bepalende factor voor politieke participatie. Logischerwijs verwachten we dus een grotere invloed van politieke interesse ten opzichte van de andere variabelen. De (groeiende) groep stemgerechtigden met beperkte politieke interesse zou, volgens de eerdergenoemde auteurs, minder vaak een stem uitbrengen. Omdat deze groep groeit, kunnen we de verwachting formuleren dat het hebben van politieke interesse niet alleen een relatief grote invloed heeft, maar dat deze invloed ook groeiende is. Dat is een constatering uit 2014 wat met zich meebrengt dat we (op basis van dit onderzoek) een groei kunnen verwachten van het effect van politieke (on)geïnteresseerdheid in de verkiezingen tussen 1998 tot en met 2012.

Later is nog eens gesteld dat de politieke interesse in Nederland afneemt (Wennekers, Boelhouwer, Campen, & Bijl, 2018, p. 66). Hierbij werd opgemerkt dat dit met name onder laagopgeleide en jongere stemgerechtigden het geval is. Dat in dit laatstgenoemde onderzoek gesteld wordt dat politieke interesse afneemt, brengt echter niet met zich mee dat dit ook doorwerkt in het niet gaan stemmen. Wel is bekend dat politieke interesse een belangrijke voorspeller is voor het wel of niet gaan stemmen. Theoretisch gezien suggereert dit dat politieke interesse niet alleen tot 2014 maar ook nog in de verkiezingen daarna een bepalendere rol is gaan spelen in het verklaren van niet-stemmen. De verwachting is dan ook dat mensen met minder interesse minder snel geneigd zijn om te gaan stemmen. Bovendien is er de suggestie in de literatuur dat dit effect zou zijn toegenomen

De hypothesen

Op basis van de voorgaande bespreking kan een viertal hypothesen geformuleerd worden. Deze worden hierna achtereenvolgens genoemd.

H1. Politiek zelfvertrouwen en parlementair vertrouwen hebben, in verkiezingsjaren waarbij systeemkritische partijen meededen, geen of een relatief kleine invloed gehad op het niet-stemmen.

H2. Opleidingsniveau is een grotere rol gaan spelen in het verklaren van het niet-stemmen in de onderzoeksperiode.

H3. Een middelbare leeftijd heeft een relatief grote en negatieve invloed op het niet-gaan stemmen.

H4. Politieke ongeïnteresseerdheid is een grotere rol gaan spelen op het niet-stemmen in de periode vanaf de eeuwwisseling tot en met (in elk geval) 2014.

3. Methodologie en analyse

3.1 De factoren

Zoals uit het voorgaande is gebleken, heeft de Nederlandse niet-stemmende populatie kenmerkende eigenschappen. In het vervolg zal met behulp van data over verschillende verkiezingen onderzocht worden hoe de populatie zich heeft ontwikkeld. Hiervoor zal een aantal statistische toetsen worden uitgevoerd. Het onderzoek beperkt zich tot een aantal factoren en onderzoekt de (veranderde) invloed die deze hebben gehad op het verklaren van niet-stemmen. Deze factoren zijn leeftijd, opleiding, politieke interesse en politiek vertrouwen. In publicaties over de Nederlandse niet-stemmer werd aan deze factoren een belangrijke rol toegemeten waardoor deze in dit onderzoek de rode draad vormen. Politiek vertrouwen kan zoals gezegd op verschillende manieren worden gemeten. Hierna wordt beknopt besproken hoe het onderzoek methodologisch is opgebouwd.

Voor dit onderzoek wordt gebruikt gemaakt van data van het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO). Omdat het NKO sinds 1971 consequent onderzoek doet bij Tweede Kamerverkiezingen biedt het bruikbare informatie voor een longitudinaal onderzoek. In de loop der jaren zijn de onderzoeken van het NKO op verschillende vlakken veranderd. De beschikbare informatie is bepalend voor de opzet van dit onderzoek. Zoals gezegd is de aandacht beperkt tot vier (á vijf) factoren. Dat zijn leeftijd, opleidingsniveau, politieke interesse en politiek vertrouwen, waarbij de laatste is opgesplitst in parlementair vertrouwen en politiek extern zelfvertrouwen.

Variabele 1: Leeftijd

In de datasets bestaan verschillende indelingen van leeftijdsgroepen. Om eenzelfde vergelijking te maken zijn deze groepen waar nodig veranderd zodat alle onderzoeken de onderstaande tabel volgen. Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van leeftijdsverschillen om zo meer inzicht te krijgen in trends en verhoudingen in de populatie. De leeftijdsgroepen zijn gebaseerd op NKO-onderzoek.

Tabel 2. Indeling naar leeftijdsgroepen, variabele 1.

Leeftijdscategorie	Leeftijden
1	18-24 jaar
2	25-34 jaar
3	35-49 jaar
4	50-70 jaar
5	71 jaar en ouder

Variabele 2: Opleidingsniveau

Opleidingsniveau is op verschillende manieren gemeten. In elk onderzoek wordt opleidingsniveau gemeten van geen onderwijs of basisonderwijs tot universitaire titels. In lijn met ander onderzoek wordt hier voor het gemak gebruik gemaakt van de termen ‘laagopgeleid’ en ‘hoogopgeleid’.¹ In de ene vragenlijst kreeg de respondent meer antwoordmogelijkheden dan de andere. Om dit op te lossen zijn

¹ Zie bijvoorbeeld het rapport “Lage drempels, Hoge dijken” uit 2018 (literatuurlijst).

(uitgebreidere) antwoorden samengevoegd. Deze categorisering is in lijn met ander onderzoek (Schmeets, 2015). De schaal loopt in dit onderzoek van basisonderwijs tot en met HBO en Universiteit. De laatste categorie bevat dus iedereen met een bachelorsdiploma of een hogere academische graad. De onderstaande tabel geeft de verschillende categorieën.

Tabel 3. Indeling naar opleidingsniveaus, variabele 2.

Opleidingscategorie	Opleidingsniveau
1	Geen onderwijs of basisonderwijs
2	Vorbereidend Beroepsonderwijs
3	Mavo
4	Havo, vwo, mbo
5	HBO, Universiteit

Variabele 3: Politieke interesse

In onderzoeken van het NKO is consequent de vraag gesteld naar de hoeveelheid politieke interesse van de respondent. Hieruit volgt een score voor iedere respondent. De indeling is hieronder weergegeven.

Tabel 4. Indeling naar mate van politieke interesse, variabele 3.

Groep	Mate van politieke interesse
1	Zeër geïnteresseerd
2	Enigszins of redelijk geïnteresseerd
3	Niet geïnteresseerd

Variabele 4 en 5: Politiek vertrouwen

Politiek vertrouwen is op verschillende manieren gemeten in de loop der jaren. Bovendien is uit het theoretisch kader naar voren gekomen dat dit zowel als extern zelfvertrouwen kan worden gemeten als in politiek institutioneel vertrouwen. De vraag naar politiek extern zelfvertrouwen is niet meegenomen in het onderzoek van 2021.

Daarnaast wordt ook het externe politieke (zelf)vertrouwen meegenomen. ‘Zelf’ staat hier tussen haakjes om de reden dat deze factor niet enkel verband houdt met de eigen persoon maar gaat over hoe een individu zichzelf ziet in een politiek systeem. Respondenten hebben aangegeven of ze het (on) eens zijn met stellingen die gaan over de mate van betrokkenheid en betrouwbaarheid van politici of politieke partijen en stellingen over de invloed die respondenten kunnen uitoefenen op de politiek. Uit de antwoorden op deze vragen is een score opgesteld. Deze geeft duiding aan het politieke (zelf)vertrouwen dat men heeft op basis van hun opvatting van het politieke systeem. Een hogere waarde duidt op een

hogere mate van vertrouwen. Een hoge score geeft aan dat respondenten optimistisch zijn met betrekking tot politici, politieke partijen en hun eigen (potentiële) impact op de politiek. Deze variabele is niet meegenomen in de dataset van 2021 en kan dus alleen voor de onderzoeksperiode van 1998 tot en met 2017 worden meegenomen.

Tabel 5. Indeling naar de mate van politiek extern zelfvertrouwen, variabele 4.

Groep	Score op extern politiek zelfvertrouwen
1	Een variabele
2	Twee variabelen
3	Drie variabelen
4	Vier variabelen

Parlementair vertrouwen is gemeten door de respondent de vraag te stellen naar de hoeveelheid vertrouwen die hij of zij heeft in het parlement of de Tweede Kamer. Parlementair vertrouwen is meegenomen als variabele voor politiek vertrouwen naar voorbeeld van het SCP (Den Ridder, J. Et al. 2022 p. 28). De respondenten hebben de keuze gehad tussen onderstaande antwoordmogelijkheden.

Tabel 6. Indeling naar de mate van parlementair vertrouwen, variabele 5.

Groep	Parlementair vertrouwen
1	Heel veel
2	Veel
3	Nauwelijks
4	Helemaal geen

De afhankelijke variabele: wel of niet stemmen.

Het ene onderzoek van het NKO heeft voorafgaand aan de verkiezingen plaats gevonden en de andere na afloop. Dit is met name relevant voor de vraag of respondenten gaan stemmen. Zo is bij enquêtering voorafgaand aan de verkiezingen gevraagd naar de respondent zijn intenties om te gaan stemmen. Bij enquêtering na afloop van de verkiezing is simpelweg gevraagd of de respondent heeft gestemd bij de betreffende verkiezingen. In dit onderzoek volgen we deze lijn van het NKO en is stemgedrag dus op een van de twee gebaseerd.

3.2 De methode

Om de invloed van factoren op het niet-stemmen te meten is gebruik gemaakt van meerdere logistische regressieanalyses in de periode van 1998 tot en met 2021. Deze werkwijze maakt het mogelijk om de invloed van verschillende onafhankelijke variabelen op een dichotome afhankelijke variabele (wel/niet stemmen) te meten. Deze analyse geeft dus aan of en wat voor invloed verschillende variabelen hebben op de vraag of een respondent wel of niet stemt. Door deze analyse vervolgens meermaals over

verschillende verkiezingsjaren uit te voeren is het mogelijk om de (eventuele veranderende) invloed van deze factoren waar te nemen. Zo kunnen effecten over de tijd met elkaar worden vergeleken om te bepalen welke variabelen van invloed zijn tussen de meetmomenten en of er sprake is van een trend.

De tijdsperiode van het onderzoek is bepaald op basis van het doel van het onderzoek en de beschikbare data. Het doel is om inzicht te krijgen in eventuele veranderingen in de populatie niet-stemmers. Het eerste meetmoment is 1998, het laatste is 2021. Omdat er effecten van systeem-kritische partijen mogelijk zijn, omvat het onderzoek de opkomst van dergelijke partijen. Zo is 1998 als beginpunt genomen om de periode voorafgaand aan de opkomst van partijen zoals LPF (2002), PVV (2006) en FvD (2015) mee te nemen. Omdat de meest recente verkiezingen plaatsvonden in 2021, is dat het laatste meetmoment.

Het longitudinale karakter van dit onderzoek brengt met zich mee dat er verschillende datasets gebruikt zijn. Alhoewel het NKO nauwkeurige datasets aanbiedt die talloze onderzoeken mogelijk maken, is er een aantal beperkingen voor dit onderzoek. De wijze van dataverzameling van het NKO in de onderzoeksperiode is niet voor alle jaren consistent en identiek. De beperkingen die dat met zich meebrengt en de noodzakelijke overwegingen die vervolgens zijn gemaakt worden hierna besproken.

Met betrekking tot een aantal variabelen zijn er overwegingen gemaakt om statistische analyses mogelijk te maken die de aandacht van de lezer verdienen voor een juiste interpretatie. In de vraag naar het opleidingsniveau hebben respondenten door de jaren heen andere antwoordmogelijkheden gezien. De antwoordmogelijkheden zijn, waar dat nog niet het geval was, teruggebracht tot vijf categorieën. In sommige gevallen waren respondenten ingedeeld in negen, tien of zelfs elf opleidingsniveaus. Daarnaast zijn categorieën van politiek zelfvertrouwen (variabele 4) samengevoegd zodat een consistente analyse mogelijk was. Hoewel er vrijwel consistent vier antwoordmogelijkheden mogelijk waren, waren dit er in 2002 en 1998 zes. In deze gevallen is ervoor gekozen om de kleinste categorieën samen te voegen bij de dichtstbijzijnde. Daardoor zijn de onderste twee en bovenste twee categorieën in die twee jaargangen samengevoegd.

Daarnaast zijn er nog twee opmerkingen met betrekking tot de modellen die hier de aandacht verdienen. In model 2 en 3 is parlementair vertrouwen gemeten. In 2002 en 2012 waren er opvallend weinig respondenten in de referentiecategorie. De 'N' (het aantal respondenten) in deze categorieën was te laag waardoor een betrouwbare logistische regressieanalyse niet mogelijk was. Daarom zijn deze categorieën samengevoegd. In de tabellen is zichtbaar dat er voor die jaren een andere referentiecategorie geldt. Hierdoor kan men niet zonder meer de resultaten uit deze jaren op de betreffende variabelen vergelijken met resultaten uit andere jaren.

Tenslotte een opmerking over de resultaten uit 2003. Vanwege de dataverzameling en de aanwezige informatie in de dataset is het niet mogelijk om in de modellen uit 2 en 3 het opleidingsniveau in de analyse voor 2003 te betrekken. Om die reden is er in de tabellen die horen bij model 2 en 3 rondom de resultaten uit 2003 een stippellijn getekend. Vermoedelijk is dit gebrek in de dataset een gevolg van de ietwat onverwachtste verkiezingen van 2003 die enige gevolgen hebben gehad voor de mogelijkheden van dataverzameling.

3.3 Analyse

In het vervolg vindt de analyse van de hiervoor besproken methode plaats. Alle onafhankelijke variabelen zijn als dummy-variabelen gecodeerd en hebben telkens de eerste categorie als referentiecategorie. De afhankelijke variabele is binair gemeten waarbij niet stemmen als 1 en wel stemmen als 0 is gecodeerd. Zodoende meet de analyse de invloed van de onafhankelijke variabelen op de keuze (of intentie) om niet te gaan stemmen ten opzichte van wel gaan stemmen. Hierbij is het effect

van de categorie in de onafhankelijke variabele telkens het effect ten opzichte van de referentiecategorie. Kortgezegd meet de analyse de kansverhouding dat men niet gaat stemmen ten opzichte van wel op basis van de onafhankelijke variabelen in de verkiezingen van 1998 tot en met 2017 en/of 2021. In de bespreking hierna volgt een presentatie en interpretatie van de resultaten die met behulp van SPSS zijn verkregen.

Model 1: Leeftijd, opleiding, interesse en extern zelfvertrouwen (1998-2017)

In dit model zijn de eerste vier variabelen meegenomen voor de periode van 1998 tot en met 2017. 2021 is buiten beschouwing gelaten omdat de laatste variabele niet is meegenomen in de dataset voor dat verkiezingsjaar.

Tabel 7. Logistische regressieanalyses met vier variabelen voor 1998-2017

	1998	2002	2003	2006	2010	2012	2017
(Constante)	0,153**	0,107*	0,136*	0,260*	0,041**	0,247*	0,169**
Leeftijdsniveau (Ref.= 18-24 jaar)							
25-34	0,905	0,685	0,247*	1,358	0,776	1,905*	1,251
35-49	0,548*	0,518	0,311*	0,548*	0,657	0,942	0,890
50-70	0,390**	0,429	0,214**	0,333**	0,358*	0,529*	0,491*
70 +	0,309*	0,586	0,125*	0,265**	0,541	0,526	0,599
Opleidingsniveau (Ref.=geen/basis)							
Vbo	0,931	0,725	2,366	0,439*	1,858	1,108	0,898
Mavo	0,685	0,500	1,963	0,251**	0,718	1,430	0,837
Havo/vwo/mbo	0,879	0,641	1,155	0,390*	0,786	0,590	0,492
Hbo/wo en hoger	0,340*	0,545	1,501	0,217**	0,595	0,192**	0,395
Politieke Interesse (ref.=veel)							
Gemiddeld	2,219	1,175	1,504	1,445	1,448	2,062*	1,282
Geen	5,894**	6,383**	5,923**	4,311**	9,867**	6,325**	3,361**
Politiek zelfvertrouwen score (Ref.=1)							
2	0,393**	0,706	0,602	0,916	1,105	0,423**	0,936
3	0,447**	0,119**	0,295*	0,440**	0,786	0,431**	0,615
4	0,284**	0,400*	0,213**	0,421**	0,550	0,247**	0,409*
-2LL	977,96	385,525	426,431	925,125	556,97	1039,257	946,69
Cox and Snell's R2	,072	,032	,053	,054	0,054	,134	,041
Nagelkerke R2	,157	,131	,163	,142	,184	,244	,104
N (included)	1808	1570	1267	2194	1894	1593	2098

*Sign. <0.05, **Sign. <0.005

In bovenstaande tabel zijn de uitkomsten van de analyses opgenomen van 1998 tot en met 2017 waarin de kansverhouding op niet stemmen wordt gepresenteerd voor vier verschillende verklarende variabelen. Politieke interesse blijkt, in lijn met de literatuur, een zeer belangrijke voorspellende waarde te hebben. Dat geldt specifiek voor personen die zeggen géén politieke interesse te hebben. De laatste categorie heeft een consistent positief effect op het niet gaan stemmen. Dit effect is significant op het hoogste niveau. Het effect is in sterkte afgenomen in de verkiezingen van 2012 en 2017.

Opleidingsniveau lijkt incidenteel van invloed te zijn in dit model en met name voor het hoogste opleidingsniveau.

Hoewel reeds bekend is dat politieke belangstelling een grote verklarende kracht heeft, zien we dat deze kracht in 2010 ongeveer twee keer zo groot was ten opzichte van andere verkiezingen in de periode tussen 1998 en 2017. Dit is specifiek het geval voor personen die zeggen helemaal geen politiek interesse te hebben. De resultaten voor de andere categorieën die meer dan geen interesse aanduiden, waren alleen voor 2012 significant.

Daarnaast blijkt dat leeftijdsniveau met name in de middelbare leeftijd een belangrijk effect heeft gehad over vrijwel de gehele onderzoeksperiode. Het gaat om een negatief effect, wat betekent dat de kans dat men niet gaat stemmen, significant kleiner is in deze leeftijdsgroep ten opzichte van de referentiecategorie. Dit effect is echter kleiner geworden in de loop van de jaren. Ten opzichte van de stemgerechtigde personen tussen de 18 en 24 jaar, is de kans dat personen in de leeftijd van 50-70 jaar niet naar de stembus gaan kleiner in 2012 en 2017. Omdat de variabele die parlementair vertrouwen meet, niet is meegenomen in dit model, volgt hierna een tweede model.

Model 2: Parlementair vertrouwen toegevoegd (1998-2017)

In dit tweede model is het verkiezingsjaar 2003 omlind vanwege de beperkingen van dat jaar zoals eerder besproken. Bovendien is parlementair vertrouwen toegevoegd als onafhankelijke variabele. De Nagelkerke R2 neemt voor alle jaren een hogere of gelijke waarde aan ten opzichte van het vorige model. Het model van 2017 is een uitzondering daarop. Uit de hogere waarden van de Nagelkerke R2 blijkt een grotere voorspellende waarde van het model: de hier meegewogen data past gemiddeld gezien beter bij het model.

Tabel 8. Logistische regressieanalyses met vijf variabelen voor 1998-2017

	1998	2002	2003	2006	2010	2012	2017
(Constante)	,154	0,261	0,049*	0,192	0,012**	0,178**	0,079*
Leeftijdsniveau (Ref.= 18-24)							
25-34	1,082	0,670	0,983	1,585	0,778	2,067*	2,429
35-49	0,487	0,508	0,982	0,667	0,580	0,936	3,389
50-70	0,360*	0,395	0,276	0,454	0,383*	0,586	1,448
70 +	0,388	0,581	1,147	0,543	0,619	0,472	2,256
Vbo	0,820	0,621	x	0,465	1,495	0,836	0,671
Mavo	0,461	0,425	x	0,389	0,737	1,450	0,676
Havo/vwo/mbo	0,934	0,465	x	0,518	0,802	0,528	0,406
Hbo/wo +	0,421	0,472	x	0,207**	0,587	0,158**	0,453
Politieke interesse (Ref.=Veel)							
Gemiddeld	1,753	1,081	1,346	0,922	1,667	1,940	1,715
Geen	4,078*	5,236**	2,682	2,800*	11,898**	6,674**	3,364*
Politiek zelfvertrouwen score (Ref.=1)							
2	0,267**	0,768	0,417	0,990	1,464	0,478*	0,931
3	0,348**	0,140*	0,430	0,766	1,226	0,552*	0,642
4	0,281**	0,542	0,225*	0,636	0,887	0,352**	0,368*
Parlementair vertrouwen (Ref.= Heel veel)							
Veel	1,154	Ref.	0,640	0,660	1,376	Ref.	0,535
Niet zo veel	1,595	0,314	2,489	1,073	2,876	1,378	0,618
Geen	1,874	0,783	6,043	1,067	11,878*	1,842	0,531
-2LL	542,131	366,436	288,282	604,700	469,297	831,578	510,277
Cox and Snell's R2	,067	,309	,046	,308	,062	,132	,030
Nagelkerke R2	,161	,159	,192	,118	,223	,252	,085
N (included)	1154	1531	1264	1723	1784	1386	1281

*Sign. <0.05, **Sign.<0.005

Het toevoegen van de variabele 'parlementair vertrouwen' brengt geen nieuwe conclusies. Het effect van deze variabele neemt in veel jaren toe naarmate parlementair vertrouwen afneemt. Afgezien van 2010 waar een zeer groot effect wordt waargenomen voor personen met geen parlementair vertrouwen, zijn de effecten niet significant. Het effect in 2010 is vergelijkbaar met die van de variabele voor politieke interesse. Bovendien verdwijnt de significantie grotendeels op andere variabelen door het

toevoegen van deze variabele. Het hebben van een hoog opleidingsniveau is in 2006 en 2012 van significante invloed. Het effect voor personen zonder politieke interesse blijft in dit model als enige vergelijkbaar met het vorige model. Voor deze groep is het waarschijnlijker dat zij geen stem brengen ten opzichte van de personen met veel politieke interesse. Hier is wederom een opvallend hoge waarde waarneembaar in 2010, welke vervolgens min of meer halveert in 2012 en in 2017. Politieke interesse vertoont eenzelfde effect als in het vorige model.

Model 3: Leeftijd, opleiding, interesse en parlementair vertrouwen (1998-2021)

Het volgende model laat de score voor politiek zelfvertrouwen buiten beschouwing en toont het effect voor de overige vier variabelen. Dit is met name relevant omdat dit een analyse mogelijk maakt met het verkiezingsjaar van 2021. In dit verkiezingsjaar was deze variabele immers niet meegenomen in de dataverzameling. Bovendien is maar één vorm van politiek vertrouwen meegewogen in plaats van twee.

Tabel 9. Logistische regressieanalyses met vier variabelen voor 1998-2021

Tabel 3.

	1998	2002	2003	2006	2010	2012	2017	2021
(Constante)	0,050**	0,179	0,012**	0,143*	0,012*	0,090**	0,083*	0,039**
Leeftijdsniveau (Ref.= 18-24)								
25-34	1,141	0,847	1,038	1,583	0,780	2,085*	1,283	1,516
35-49	0,580	0,666	1,154	0,696	0,596	0,945	1,374	1,824
50-70	0,446	0,569	0,361	0,484	0,406	0,634	0,577	1,378
70 +	0,512	0,864	1,728	0,603	0,666	0,548	0,795	1,175
Opleidingsniveau (Ref.=Geen/basis)								
Vbo	0,720	0,643	x	0,480	1,565	0,790	0,602	0,554
Mavo	0,398*	0,449	x	0,382	0,774	1,261	0,515	0,651
Havo/vwo/mbo	0,831	0,473	x	0,499	0,830	0,470*	0,324*	0,597
Hbo/wo +	0,355*	0,428	x	0,195**	0,586	0,130**	0,315*	0,344*
Politieke interesse (Ref.=Veel)								
Gemiddeld	1,843	1,106	1,587	0,919	1,683	2,007	1,819	0,953
Geen	4,408*	5,345**	3,740*	2,894*	12,111**	6,898**	6,138**	7,444**
Parlementair vertrouwen (Ref.= Heel veel)								
Veel	1,209	Ref.	0,767	0,665	1,377	Ref.	0,811	0,557
Niet zo veel	2,391	0,209*	4,093	1,220	3,013	1,797**	1,278	0,899
Geen	3,135	0,584	11,873*	1,279	11,665*	2,914**	1,038	1,785
-2LL	536,794	847,831	297,882	606,949	471,353	847,831	709,920	846,540
Cox and Snell's R2	,049	,122	,039	,037	,061	,122	,035	,060
Nagelkerke R2	,118	,232	,162	,114	,219	,232	,100	,206
N (included)	1154	1386	1264	1723	1784	1386	1761	2993

*Sign. <0.05, **Sign. <0.005

Ten opzichte van de andere twee modellen komt het effect van opleidingsniveau in dit model duidelijker naar voren. Op twee jaren na is er een significant effect voor het hoogste opleidingsniveau en in twee (recente) verkiezingsjaren ook voor het een-na-hoogste opleidingsniveau. Ten opzichte van de

verkiezingen in 2006 en 2012, is deze overigens kleiner geworden. Wat dat betreft lijkt het erop dat opleidingsniveau sinds de eeuwwisseling een grotere invloed is gaan spelen waarna het in 2021 weer op hetzelfde niveau terecht is gekomen. Alle effecten zijn gemeten ten opzichte van de referentiecategorie.

Er is sprake van een verandering van de verschillen tussen personen uit de hoogste en laagste opleidingsniveaus. Personen met een hoger opleidingsniveau zijn dus minder geneigd om geen stem uit te brengen ten opzichte van personen met het laagste opleidingsniveau. Dit verschil is in de meest recente verkiezingen kleiner geworden ten opzichte van de verkiezingen in 2006 en 2010.

3.4 De effecten en de hypothesen

Effecten van de variabelen

Op basis van bovenstaande bespreking zullen hierna achtereenvolgens de verschillende hypothesen behandeld worden in het licht van de statistische resultaten. Alvorens daaraan te beginnen worden de effecten van de verschillende variabelen besproken.

De eerste variabele, leeftijdsniveau, komt met name in het eerste model tot (significante) uitdrukking. Daaruit lijkt naar voren te komen dat opleidingsniveau in de loop van de jaren een minder belangrijkere rol is gaan spelen in het verklaren van wel of niet gaan stemmen. Immers, er zijn in de verkiezingen tussen 1998 en 2006, afgezien van 2002, veel significante effecten te zien. Vervolgens is in de verkiezingen vanaf 2010 voor de kiezers in de categorie van 50-70 jaar een significant effect terug te zien. Deze leeftijdscategorie blijkt overigens over de gehele periode significant. De sterkte van dit effect is bovendien iets afgenomen.

De meest relevante effecten van opleidingsniveau komen naar voren in de hoogste categorie. Personen met een hoog opleidingsniveau zijn, ten opzichte van de referentiecategorie, veel minder snel geneigd om niet te stemmen. Dit negatieve effect was in de jaren 2006 en 2012 erg sterk en is sinds 2017 weer op het niveau van 1998. Model 3 laat zien dat dit effect aanzienlijk groter was. In 2006 en 2012 was het effect ongeveer twee keer groter ten opzichte van de twee meest recente verkiezingen.

Politieke interesse speelt een grote rol. Hoewel dit ook uit de literatuur naar voren komt is er een opmerkelijk groot verschil van het (enorme) effect in 2010 ten opzichte van andere jaren in alle modellen. Bovendien is het effect relatief groot in de meest recente verkiezingen van 2021 (zie model 3). Het effect is tenslotte consistent significant voor de categorie respondenten zonder politieke interesse ten opzichte van respondent met veel interesse.

De vierde variabele, politiek extern zelfvertrouwen, heeft in alle jaren een significant effect in het hoogste niveau van het eerste model. Het eerste model geeft bruikbare informatie. Personen in de categorie met het hoogste (zelf)vertrouwen zijn telkens minder geneigd om geen stem uit te brengen dan personen in de laagste categorie. Het effect in deze categorie schommelt voortdurend, afgezien van een niet significant effect in 2010. Bovendien valt op dat de factor redelijk vaak een significante waarde aanneemt in andere categorieën. Afgezien van de resultaten uit 2010 en 2017, is telkens in twee of meer categorieën een significant effect terug te zien. Over de tijd schommelt dit echter en bovendien is er geen sprake van een duidelijk patroon binnen de categorie.

Ten slotte parlementair vertrouwen. Het toevoegen van deze variabele levert (gezien de hogere waardes van de Nagelkerke R² na toevoeging van deze variabele) een beter model op. Echter, de categorieën in de variabele zijn niet van significante invloed in het verklaren of men niet gaat stemmen. Afgezien van de opvallende resultaten uit 2010, lijkt de mate van parlementair vertrouwen geen belangrijke rol te spelen ten opzichte van de andere variabelen.

De hypothesen

Hypothese 1:

Politiek zelfvertrouwen en parlementair vertrouwen hebben, in verkiezingsjaren waarbij systeemkritische partijen meededen, geen of een relatief kleine invloed gehad op het niet-stemmen.

Deze hypothese kan op basis van de in dit onderzoek besproken informatie niet aangenomen worden. Bovendien wijst het grote effect van personen zonder parlementair vertrouwen in tegenovergestelde richting. In dit jaar behaalde de PVV 24 zetels in het parlement. Personen zonder vertrouwen waren toen in zeer sterke mate geneigd om géén stem uit te brengen. In 1998, toen geen van de genoemde systeemkritische partijen meededen aan de verkiezingen, had politiek zelfvertrouwen een sterke en significante waarde op alle categorieën. Elders in de modellen is evenmin informatie te vinden die draagvlak biedt voor de hypothese. De hypothese wordt dan ook verworpen. De eerdergenoemde aantrekkingskracht die dergelijke partijen kunnen hebben op personen met een afkeer en/of weinig vertrouwen in de politiek vindt in dit onderzoek geen steun.

Hypothese 2:

Opleidingsniveau is een grotere rol gaan spelen in het verklaren van het niet-stemmen in de onderzoeksperiode.

Op basis van de literatuur werd verwacht dat opleidingsniveau een belangrijke rol is gaan spelen om meerdere redenen. De meest recente bron die daartoe aanleiding gaf dateert uit 2018. Zoals besproken is er voor personen met een hoog opleidingsniveau een duidelijk effect aanwezig bij een aantal verkiezingen. De effecten voor de twee hoogste categorieën waren in 2012 en 2017 significant in tegenstelling tot eerdere verkiezingen tot en met 1998. Echter, het effect is afgenomen in 2021 en het is enkel significant op het hoogste opleidingsniveau. Met betrekking tot deze hypothese kan dus gesteld worden dat (een hoog) opleidingsniveau nog steeds een relatief grote invloed heeft ten opzichte van andere factoren. De invloed is weliswaar gegroeid in de onderzoeksperiode maar is daarnaast ook weer teruggevallen in de afgelopen twee verkiezingen. De hypothese kan dus niet worden aangenomen.

Hypothese 3

Een middelbare leeftijd heeft een relatief grote en negatieve invloed op het niet-gaan stemmen.

Er is voldoende informatie aanwezig in dit onderzoek om te concluderen dat deze hypothese kan worden aangenomen. In het eerste model komt een duidelijk effect naar voren voor personen tussen de 50 en 70 jaar oud. Daarnaast geldt het effect in sommige verkiezingsjaren voor andere leeftijdscategorieën.

Hypothese 4.

Politieke ongeïnteresseerdheid is een grotere rol gaan spelen in de periode vanaf de eeuwwisseling tot en met (in elk geval) 2014 op het niet-stemmen.

Ten opzichte van andere effecten is het gebrek aan politieke interesse van grote invloed in het bepalen of men gaat stemmen. De hypothese kan echter niet worden aangenomen. In de verkiezingsjaren is een fluctuerend effect zichtbaar in verschillende modellen met een opmerkelijk hoogtepunt in 2010. De hypothese wordt verworpen.

4.0 Conclusie en discussie

4.1 Conclusie

Al met al komen er een aantal centrale bevindingen naar voren die in deze conclusie de aandacht verdienen. Slechts een van de hypothesen kan met voldoende zekerheid worden aangenomen. De rest van de hypothesen is verworpen. Na de bespreking van de resultaten worden deze in wetenschappelijke en maatschappelijke context geplaatst waarna nog enkele discussiepunten besproken worden.

Stemgerechtigden in de leeftijdscategorie van 50 tot 70 jaar zijn veel minder snel geneigd om geen stem uit te brengen ten opzichte van personen tussen de 18 tot 24 jaar oud. Het lijkt er bovendien op dat de sterkte van dit effect in sinds 2012 wat is afgenomen. Dit suggereert dat de verschil tussen deze leeftijdscategorieën in de kans of zij (g)een stem uitbrengen is afgenomen. Het verschil bestaat desalniettemin nog steeds.

Met betrekking tot politiek vertrouwen blijkt dat politiek extern zelfvertrouwen een belangrijke rol speelt. Dit in tegenstelling tot parlementair (institutioneel) vertrouwen waarvoor maar een handjevol significante resultaten zijn gevonden. Politiek extern zelfvertrouwen geeft uitdrukking aan de perceptie van responsiviteit van politieke systemen. De opvatting dat men invloed kan uitoefenen op de politiek en percepties over corruptie, integriteit of eerlijkheid van politici blijken van belang voor de keuze om niet te gaan stemmen.

Met betrekking tot de overige resultaten nog twee bevindingen. Opleidingsniveau speelt een bepalende rol voor het uitbrengen van een stem. Een laagopleidingsniveau heeft een positief effect op het niet gaan stemmen vergeleken met de hoogste opleidingsniveaus. Dit verschil komt in verschillende jaren terug en laat zich ook in 2021 nog zien. Van politieke interesse is ten slotte naar voren gekomen dat dit een belangrijke impact heeft op het niet gaan stemmen. Personen zonder politieke belangstelling zijn veel minder snel geneigd tot het uitbrengen van een stem ten opzichte van personen met veel politieke interesse. Politieke interesse heeft op andere niveaus dan ‘geen’ nauwelijks invloed. Dat wijst erop dat het hebben van een kleine hoeveelheid politieke belangstelling al van grote invloed kan zijn voor het stemmen.

Een gebrek aan politieke interesse, een laag opleidingsniveau, weinig politiek extern zelfvertrouwen en een jonge leeftijd zijn op basis van dit onderzoek van belangrijke invloed op de niet-stemmer van de afgelopen decennia. De effecten worden over de jaren heen op verschillende momenten zichtbaar en veranderen bovendien van invloed. Dit onderzoek laat zien dat variabelen over de loop van de tijd een andere verhouding kunnen aannemen en dat de populatie niet-stemmers dus verschilt per verkiezing. Tegelijkertijd blijft de populatie (min of meer) consistent beïnvloed door een aantal factoren.

4.2 Discussie

In deze thesis is onderzocht wat voor rol de belangrijkste factoren voor het verklaren van niet-stemmen hebben gespeeld in de verkiezingen van 1998 tot en met 2021. De interesse lag daarbij specifiek op de relatieve verhoudingen van deze factoren. Uit de huidige staat van de wetenschap kwam naar voren welke factoren dit zijn en wat voor betekenis zij over het algemeen hebben. Dit onderzoek onderscheidt zich door de factoren te onderzoeken over een langere periode. Het doel van dit onderzoek was om inzicht te geven in de betekenis die deze factoren hebben gespeeld in de onderzoeksperiode.

De resultaten uit dit onderzoek tonen aan dat de factoren in de afgelopen decennia niet altijd dezelfde invloed hebben gehad onder niet-stemmers. Hoewel er consensus is dat een aantal invloeden doorgaans een bepalende rol spelen onder niet-stemmers, veranderen deze invloeden dus over de tijd. In de wetenschappelijke literatuur is nog maar beperkt aandacht voor zulke veranderingen.

Door meer aandacht te vestigen op de onderlinge verhoudingen van de effecten van de verschillende factoren, kan inzichtelijk gemaakt worden welke invloeden consistent van invloed zijn. Deze kennis is bijvoorbeeld van politiek-maatschappelijk belang als men de opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen wilt verhogen. Voor dat doel is het namelijk goed om te weten welke factoren op langere termijn van invloed zijn op het wel of niet gaan stemmen. Uit dit onderzoek blijkt welke invloeden relatief belangrijk zijn voor de Nederlandse niet-stemmer.

Dat een aantal variabelen niet naar voren zijn gekomen als invloedrijk of significant wil niet zeggen dat deze geen rol spelen onder niet-stemmers. De opzet van het onderzoek laat namelijk zien welke factoren invloedrijk zijn ten opzichte van andere factoren. Een aantal afsluitende discussiepunten met betrekking tot dit onderzoek zijn nog van belang voor een juiste opvatting van de verkregen informatie.

Allereerst wordt in verschillende NKO-onderzoeken benadrukt dat niet-stemmers niet goed vertegenwoordigd zijn in hun dataverzameling (Schmeets, 2015, p. 18). In het NKO zijn wegingsfactoren opgenomen in verschillende datasets en onderzoekers raden dan ook aan om deze te gebruiken zodat niet-stemmers beter gerepresenteerd zijn in de data. Van deze wegingsfactoren is in dit onderzoek geen gebruik gemaakt omdat deze niet consistent zijn in de verschillende datasets. Hieruit volgt de mogelijkheid dat effecten in de daadwerkelijke populatie vaker en/of sterker aanwezig zijn dan dit onderzoek kan aantonen. De gerapporteerde opkomstpercentages in het NKO zijn hoger dan in de populatie.

Bovendien zorgen de discussiepunten met betrekking tot de statistische methode voor een aantal problemen. Het gebruik van verschillende datasets die niet allemaal precies hetzelfde zijn op het gebied van opbouw, opkomst en dataverzameling brengt met zich mee dat geen perfecte vergelijking over de onderzoeksperiode plaats kon vinden. Hierin is het onderzoek afhankelijk van de consistentie van het NKO. Het is daarom mogelijk dat de resultaten uit dit onderzoek op sommige plekken niet overeenkomen met de daadwerkelijke populatie en dus een vertekend beeld geven van de realiteit.

Voor vervolgonderzoek is het aan te bevelen om onderzoek te doen naar de verschillen tussen modellen. In dit onderzoek zijn drie modellen opgenomen die niet altijd eenzelfde resultaat opleveren. Verschillen die ontstaan door het toevoegen en/of weglaten van variabelen in deze modellen kunnen echter interessante inzichten opleveren. Zo is het mogelijk dat effecten van bijvoorbeeld leeftijdsverschillen zich met name uiten in vormen van vertrouwen of politieke interesse. Vanwege de beperkte ruimte heeft dit onderzoek de vergelijking tussen de modellen (en variabelen) achterwege gelaten.

Ten slotte verdient het de aanbeveling om resultaten in historische context te plaatsen. Veranderingen in de effecten of opvallende resultaten kunnen bekeken worden in hun maatschappelijke context. Zo kan bijvoorbeeld onderzocht worden of een bepaald resultaat wijst op een trend of eerder een gevolg is van de (incidentele) omstandigheden van die tijd. Zo is het mogelijk dat een financiële crisis, een toeslagenaffaire, de val van een kabinet of de opkomst van een politieke partij van belangrijke invloed is geweest op de resultaten uit een bepaald verkiezingsjaar. Hier is in dit onderzoek nauwelijks aandacht aan besteed.

5. Literatuurlijst

- Blais, A. (2014). *To Vote or Not to Vote The Merits and Limits of Rational Choice Theory*, University of Pittsburgh Press.
- Blais, A.. (2007). Turnout in Elections. In *The Oxford Handbook of Political Behavior.*, Oxford University Press.
- Cancela, J., & Geys, B. (2016). Explaining voter turnout: A meta-analysis of national and subnational elections. *Electoral Studies*, 42, 264–275.
- Clarke, H. D., & Acock, A. C. (1989). National Elections and Political Attitudes: The Case of Political Efficacy. *British Journal of Political Science*, 19(4), 551–562.
- De Voogd, J., & Cuperus, R. (2021). Atlas van afgehaakt Nederland. *Over buitenstaanders en gevestigden*.
- Dekker, P. (2002). *Niet-stemmers*. Sociaal en Cultureel planbureau. Den Haag.
- Den Ridder, J., Miltenburg, E., Kunst, S., van 't Hul, L., & van den Broek, A. (2022). *Burgerperspectieven bericht 1 2022*.
- Evans, J. A. . (2004). *Voters & voting : an introduction*, London : Sage.
- Kapsa, I. (2020). Political Trust vs. Turnout in Modern Democracies. *Polish Political Science*, 49(3), 151–160.
- Kemmers, R. (2019). Gekanaliseerd onbehagen? : PVV-stemmers, niet-stemmers, en hun betekenisvolle politieke agency 1. *Sociologie (Amsterdam)*, 14(2), 177–198.
- Koch, C. M., Meléndez, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2021). Mainstream Voters, Non-Voters and Populist Voters: What Sets Them Apart? *Political Studies*, *Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen*. (z.d.). Parlement.com.
- https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wsz/opkomst_bij_tweede_kamerverkiezingen
- Perea, E. A. (2002). Individual characteristics, institutional incentives and electoral abstention in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41(5), 643–673.
- Schmeets, H. (red.) (2015). *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006-2012*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Sipma, T., Lubbers, M., Van der Meer, T., Spierings, N., Jacobs, K. (Eds.) (2021). *Versplinterde Vertegenwoordiging: Nationaal Kiezersonderzoek 2021*. Stichting KiezersOnderzoek Nederland (SKON).
- Smets, K., & van Ham, C. (2013). The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. *Electoral Studies*, 32(2), 344–359.
- Stelsel, S. P. (2018). *Lage drempels, hoge dijken*. Den Haag: Boom.
- Wennekers, A., Boelhouwer, J., Campen, C. van, & Bijl, R. (2022). *De sociale staat van Nederland 2018*.
- Van der Meer, T.W.G., H. van der Kolk & R. Rekker (2018). *Aanhoudend Wisselvallig: Nationaal Kiezersonderzoek 2017*. Amsterdam: SKON.
- De verschillende NKO-datasets zijn verkregen via <https://easy.dans.knaw.nl/ui/home>, geraadpleegd tussen oktober en december 2022.